

MUHAMED A. MUJIĆ

STAV LIVANJSKOG KAPETANA FIRDUSA PREMA POKRETU HUSEJIN-BEGA GRADAŠČEVIĆA I SULTANOVOJ POLITICI

O političkoj ličnosti Ibrahim-bega Firdusa, livanjskog kapetana, u širokim narodnim masama, kao i kod nekih obrazovanih pojedinaca, uvriježeno je mišljenje, da je on odigrao ulogu nekog narodnog političara, koji je zbog »borbe za narodne interese« i glavu čak izgubio.¹ S obzirom na njegovu markantnu političku ličnost, koja je bila jedna od vodećih i najuticajnijih drž. funkcionera u Zapadnoj Bosni i Hercegovini u prvom polovini XIX vijeka, a i s obzirom da još nije iskristalizovano mišljenje o njegovoj političkoj ulozi, pokušaćemo u svjetlu istoriskog materijala na ovom mjestu prikazati njegov politički rad u najgrubljim potezima, naročito ukazujući na njegov stav prema pokretu Husejin-bega Gradašćevića i prema sultanovim reformama.

Poznato je da su reforme sultan Mahmuda II. izazvale ogorčenje i bosanskih feudalaca, koji su u njima vidjeli gubljenje svojih od davnina stečenih pozicija i privilegija. Nezadovoljni bosanski velikaši održaše petnaestdnevno vijećanje (od 20 januara do 5 februara 1831.) u Tuzli, na kome je došlo do organizovanja pokreta bosanskih velikaša protiv sultanove politike i donesen program. Za vođu pokreta bijaše izabran 28 godišnji kapetan Husejin-beg Gradašćević.²

Kad su organizatori ovog pokreta sa svojim programom izišli u javnost, među bosansko-hercegovačkim velikašima dođe do podvojenosti: jedni su bili na strani Husejin-begova otpora, a drugi su ostali vjerni sultanovoj politici. Bosanski velikaši, uglavnom, staviše se uz Gradašćevićev pokret, među kojima se kao najpoznatiji spominju: Mujaga Zlatarević, Alipaša i Mehmed-paša Fidajić. Međutim, hercegovački velikaši Smailaga Čengić, Ibrahim, Osman i Mehmed Sulejmanpašić, Hasanbeg Resulbegović, Lutfi beg Redžepašić, kapetan Osman Mušović, na čelu sa Alijagom Rizvanbegovićem-Stočevićem ostadoše vjerni sultanovoj politici.³

¹ Tako naprimjer S. Pašić u mostarskoj »Slobodi«, od 14 maja 1953 g. govoreći o pro-nadenom odijelu Firdus-kapetana, kaže da je kapetana Firdusa zadesila ista nesreća, kao i sve Bosance i Hercegovce koji su se suprostavili bilo kakvim odlukama carskog namjesnika i doslovno veli: On se nije slagao sa Dželaludin-pašom i zato je doživio istu sudbinu kao i mnogi prvaci i ugledni građani Bosne i Hercegovine. Firdus kapetan je jednostavno otrovan 1837 godine u Travniku, gdje mu se i sada nalazi grob.

² Drag. M. Pavlović, Pokret u Bosni i Albaniji protivu reforma Mahmud II. Beograd, 1913. str. 11.

³ Isto, str. 13.

Interesantno je, da se ni među pristašama kapetana Husejin-bega Gradašćevića, kao ni među njegovim protivnicima ne spominje ime livanjskog kapetana Ibrahim-bega Firdusa. Iz tog se daje zaključiti, da se on u ovom političkom vrenju pasivno držao vodeći politiku čekanja. Ovakav njegov stav u ovim burnim danima Bosne i Hercegovine, kad su se svi pretstavnici političkog života angažovali za ili protiv pokreta Husejin-bega Gradašćevića, vrlo je čudan.

Hercegovački velikaši u zajednici s bosanskim vezirom Namik-pašom, koji je iz Travnika prebjegao u Stolac, već u samom početku polučije velike uspjehe. Veći dio Hercegovine nalazi se pod njihovom vlašću, a 16 i 20 juna 1831 g. odbiše dva napada Gradašćevićevih pristaša na Stolac i tako se još više učvrstije.⁴

Kad je Ibrahim-begu Firdusu, koji je kroz cijelo to vrijeme budno pratio razvoj političkih događaja u Bosni i Hercegovini, jasno bilo da su sultanovi ljudi, na čelu sa Alijagom Rizvanbegovićem, nadmoćniji, on se tek tad opredjeljuje na njihovu stranu i uzima učešća u borbama protiv Gradašćevićevih ljudi kod Nevešinja, gdje Gradašćevićev pokret ponovo doživi poraz.⁵

Nakon ovih poraza uskoro dolazi do promjene političke situacije u Hercegovini. Gradašćeviću polazi za rukom da preko Ahmed-bega Resulbegovića iz Ljubuškog osvoji Trebinje od Husejin-bega Resulbegovića, koji prebježe na dalmatinski teritorij i da nešto kasnije osvoji Mostar.⁶

Pošto je Gradašćević sad uspio da svoju vlast uspostavi u jednom važnom dijelu Hercegovine, on pristupa čišćenju i likvidiranju nezadovoljnika u Bosni, pa čak i među svojim pristašama. Tad veliki broj Bosanaca iz straha pred ovim progonima prebježe preko Save na austriski teritorij.⁷

Možda pod utjecajem ovih događaja, a moguće i iz političkog karijerizma kroz kratko vrijeme Firdus napušta Rizvanbegovića, a prilazi Gradašćevićevom pokretu, da ga Husejin-beg, kao bosanski vezir 24. marta 1832 g. imenuje čak komandantom za mobilizaciju svih trupa na području glamočkog, livanjskog i duvanjskog kadiluka i povjeri mu rukovođenje operacijama oko Stoca protiv Rizvanbegovića.⁸ Ne smijemo izgubiti iz vida da je ovo Firdusovo imenovanje bio krupan politički događaj, kad je Gradašćević dojučerašnjem svome političkom protivniku povjerio komandu u ovim važnim operacijama protiv Rizvanbegovića. Moguće, da je Gradašćević u Firdusu vidio jednog karijeristu, koga bi jednim ovakvim visokim imenovanjem mogao pridobiti za svoju stvar, a oslabiti borbene redove svojih protivnika.

Vrlo je interesantno držanje Ibrahim-bega Firdusa i u momentu ugušivanja Gradašćevićevog pokreta. I pored toga što je očito bilo da je pokret potpuno bio ugušen, a na vezirski položaj došao sultanov čovjek, pristaše pokreta i dalje iznalaze mogućnosti da bi produžili borbu i u tu svrhu u Livnu se prve polovine juna 1832 g. održava sastanak nekih pristaša Gradašćevićevog pokreta.⁹ Činjenica, da se ovaj sastanak održao u sjedištu Firdusove kapetanije, ito baš u ono vrijeme kad je bila izgubljena svaka nada za daljnje uspješno vođenje oružane borbe protiv sultanove vlasti, dokazuje, da je sad Firdus do posljednjeg momenta ostao uz Gradašćevićev pokret.

⁴ Isto, str. 25.

⁵ Isto, str. 25.

⁶ Isto, str. 25.

⁷ Isto, str. 26—27.

⁸ Muhamed A. Mujić, Jedna bujuruldiya Husejin-bega Gradašćevića, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, II. str. 195—199.

⁹ Drag. M. Pavlović, spomenuto djelo, str. 49.

Mada je cijeloj tadašnjoj bosansko-hercegovačkoj javnosti dobro bilo poznato da je Firdus iznevjerio stvar sultanove politike, a prišao na stranu Gradašćevićeva pokreta, gdje je i odigrao važnu ulogu; mada se znalo da je on do posljednjeg momenta ostao na strani pokreta, koji je organizovan protiv same Osmanske carevine, nevjerovatno je da će on i pored svega toga nakon preuzimanja vlasti u Bosanskom vilajetu od strane vezira, dekretiranog od samog sultana i dalje zauzimati položaj livanjskog kapetana.

Bosanski vezir Vedžihî-paša polovinom februara 1836 po običaju održao je vijećanje sa prvacima iz Bosanskog vilajeta, na kome je donesena odluka da se ukinu kapetanije, a da se umjesto njih uspostave muteselimluci.¹⁰ Ibrahim-beg Firdus tako i poslije toga ostaje na položaju livanjskog muteselima.

Pošto je ovo zasjedanje završeno, a prisutni se počeli razilaziti, vezir kod sebe zadržao banjalučkog muteselima Selim-zade Abdulaha Hifzi efendiju i Mustajbega Teskeredžiju, timarskog defterdara iz Travnika i izdao naređenje dželatima da ovu dvojicu bosanskih prvaka zadave.^{10a} Krajišnici su bili ogorčeni umorstvom ove dvojice istaknutih bosanskih prvaka i zato se digoše na oružje pod rukovodstvom krupskog kapetana Mehmed-bega, ostrožačkog kapetana Beširovića Murat-bega, Jašar-bega iz Ključa i Šinkčića Mustajbega iz Petrovca i drugih prvaka, da bi iz Bosne proticali okrutnog sultanovog vezira. Kad su nezadovoljnici, puni ogorčenja prema Vedžihîji, krenuli na Sarajevo, usput se svratiše u Livno, da pozovu i Ibrahim-bega Firdusa, da se i on pridruži njihovoj akciji protiv Vedžihîje. Međutim, pošto Firdus odbi njihov zahtjev, Krajišnici otvore vatru na Livno, ali videći da neće moći ništa učiniti Firdusu, koji se sa svojim ljudima branio iz tvrđave, to oni opljačkaju i razoriše njegove saraje i napustiše Livno.¹¹

I ovaj nam novi momenat u Firdusovoj politici ukazuje na njegovu političku nedosljednost, jer je on sad korektan prema sultanovom veziru i na djelu ga pomaže. Za svoju odanost prema sultanu Firdus je bio imenovan visokim zvanjem kapidžibaše u Osmanskoj Carevini.¹²

On nije bio samo eksponent osmanske politike, koji je vjerno slušao i u život provodio sva naređenja, nego je svojim samovoljom i nasiljima doveo do poznatog Livanjskog ustanka, koji se iz dana u dan sve više rasplamsavao i trajao nekoliko mjeseci. Jedna grupa učesnika ustanika, koja je marta 1836 godine došla na pazar u Bili Brig, na susjednom dalmatinskom teritoriju, u razgovoru sa nekim austrijskim oficirima, izjavila je, da su oni vjerni sultanu, a da se bore samo protiv Firdusove samovolje. Oni su tom prilikom, za primjer njegove samovolje, iznijeli slučaj, kako Firdus od njih traži 300 regruta i 70 kesa poreza, dok su oni, međutim, po sultanovom naređenju dužni da daju samo 75 regruta i 40 kesa poreza.¹³

Ogorčene narodne mase bile su beskompromisne u borbi protiv Firdusa, pa čak kad je bosanski vezir preko svoga posebnog izaslanika pokušao da nađe neku platformu da bi došlo do sporazuma između ustanika i Firdusa, oni su odlučno izjavili, da ne žele nikakva sporazuma s njim, već da uporno zahtjevaju da se Firdus

¹⁰ Salih Hadžihusejinović — Muvekit, Tarihi Bosna, str. 263.

^{10a} U Muvekitovom Tarihu stoji izraz مذبذب = zadavljen, a Bašagić pogrešno prevodi, da su obješeni. (Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine od 1463—1800, Sarajevo 1900., str. 149).

¹¹ Isto.

¹² Dim. Nikolajević, Prilozi bosanskoj istoriji iz 1836 godine, GZM XXII 1910, str. 656.

¹³ Isto, str. 648.

svrgne s muteselimskog položaja.¹⁴ I zbilja, bosanski vezir je bio prinuđen da svrgne Firdusa s položaja muteselima, a da drugo lice postavi za privremenog muteselima i istodobno naredio da se Firdus ima povući iz Livna na svoje imanje ili se iseliti u Sarajevo. Firdus je na ovo prkosno reagovao rekavši, da će se on u Livnu braniti do posljednjeg svog čovjeka i da će umrijeti s oružjem u ruci, a da niukom slučaju neće otići iz Livna, ni napustiti svoj položaj dok ga sultan, koji ga je na taj položaj postavio, ne bi svrgao.¹⁵

Ovakvo Firdusovo držanje dovelo je do višednevnih pregovora između njega i novog muteselima i ustanika. Konačno su se sporazumjeli, da se Firdus iseli iz Livna, ali, da mu se obezbijede prevozna sredstva i da se njegove pristaše ne smiju sprječavati da se skupa s njim ise. Tako se je Firdus sa svojih 100 pristaša iz livanjske tvrđave 21 marta povukao na svoje imanje u Čelebićima.¹⁶

U ovako teškoj situaciji Firdus nastoji da pod svaku cijenu pronađe put ka svojoj političkoj rehabilitaciji. Zato on 23 marta uputi pismo Lilijenbergu, austrijskom namjesniku za Dalmaciju u Zadru, moleći ga da mu dade savjet, kako da postupi u ovakvoj situaciji; da on preko austrijskog internunciusa kod Porte posreduje za njega i istu uvjeri o njegovoj nevinosti za nastali ustanak kao i o njegovoj vjernosti sultanu, te da mu Lilijenberg dozvoli da dođe na njegov teritorij radi inimitivnijeg savjetovanja.¹⁷

Lilijenberg je u odgovoru na ovo pismo 1. aprila Firdusu savjetovao, da on nastoji preko bosanskog vezira opravdati svoje držanje; da jedno izvjesno vrijeme mirno posmatra razvoj događaja u Livnu, jer bi moguće iz samog daljeg razvoja političkih prilika u kadiluku mogao proizaći dokaz o njegovom isoravnom i korektnom držanju, a u slučaju da bi Firdus bio pritješnjen i prisiljen od ustanika da napusti taj kraj, Lilijenberg mu obećaje gostoprimstvo i pružanje pune zaštite na svom teritoriju. Osim toga, napominje mu, da će on biti spreman, ako mu to bude potrebno, njegovo eventualno pismo za Portu, ili za nekog od ministara, zapečaćeno dostaviti, uvjeravajući ga, da se on niukom slučaju ne bi miješao u njegove stvari.¹⁸

I pored toga što je Firdus odstupio od svoga muteselimskog položaja i povukao se iz Livna, ipak se ustanak još više rasplamsava. Firdus se utvrđuje u Čelebićima, praveći opkope oko svoje kuće. Dolazi do ponovnih pregovora između ustanika i Firdusa, koji su trajali nekoliko dana. Ustanici su, između ostalog, predlagali Firdusu, da se priključi njima da zajednički krenu prema Sarajevu, da bi prisilili vezira da ukinе sve poreze. Pošto je Firdus ovu, kao i posljednju njihovu ponudu energično i s prezirom odbio, ustanici krenu prema Čelebićima. Firdus, obavješten o premoći ustanika, povuče se na svoje drugo imanje u Crni Lug, da bi bio bliže dalmatinskoj granici. Međutim, kad je saznao da je i njegov brat koji je bio glamočki muteselim, u čiju se je pomoć on nadao, sa 240 ljudi prišao na stranu ustanika, tad mu ništa drugo ne preosta već da se prebaci na dalmatinski teritorij, što i učini 8. aprila u zajednici sa 63 svoja čovjeka, a vojne i građanske austrijske vlasti iziđu im u susret i prevezu ih od granice na sigurno mjesto u Sinj.¹⁹

¹⁴ Isto, str. 648.

¹⁵ Isto, str. 649—650.

¹⁶ Isto, str. 651.

¹⁷ Isto, str. 651.

¹⁸ Isto, str. 651—652.

¹⁹ Isto, str. 652—653.

Ovim je progonom Ibrahim-beg Firdus doživio veliki politički krah, kao nijedan član ove porodice, od koga se više nikad neće moći politički afirmisati. Tim je povodom sigurno spjevana i ova narodna pjesma o jadima Firdus-kapetana.²⁰

Pošetalo devet kapetana
 I deseti Firdus kapetane,
 Svaki nosi sokola na ruci,
 Jadan Firdus ruke pod pojasom,
 Pitalo ga devet kapetana:
 »O, Boga ti, Firdus kapetane!
 Kakva ti je od Boga nevolja,
 Te savijaš ruke pod pojase
 A ne nosiš sokola na ruci?«
 »Prođ'te me se, devet kapetana!
 Na meni su jadi deveteri:
 Jedni jadi, brata ne imadem,
 Drugi jadi, moja stara majka,
 Treći jadi, vjerenica ljuba,
 A četvrti dva blizanca sina,
 Peti jadi, kula oborena,
 Šesti jadi, iljadu momaka,
 Sedmi jadi, ati i paripli,
 Osmi jadi, iljadu čitluka
 A deveti Duvno i Lijeвно;
 Zato nosim ruke pod pojase«.

Kroz nekoliko dana po dolasku na dalmatinski teritorij Firdus upućuje pismo Lilijenbergu u komu izražava veliku zahvalnost njemu i ostalim predstavnicima austriske vlasti na ovom području na ukazanoj pažnji prema njemu i prebjeglim njegovim pristašama i istodobno ga upoznaje o razvoju događaja u njegovom kraju nakon što je primio njegov odgovor, naročito naglašavajući svoju odanost i poštovanje prema bosanskom veziru. Ovo Firdusovo pismo, koje je Nikolajević objavio u talijanskom tekstu, ovdje donosimo u prevodu:

Ekselencijo!

Uvjeren o najiskrenijoj Vašoj naklonosti koju ste pokazali prema meni, bio sam primoran da tražim savjeta od Vaše Ekselencije, koji mi je bio potreban prilikom moje zlosrećne opsade za vrijeme koje sam radom zlikovaca bio opkoljen, tako reći, sa svih strana. Pa, iako je moja malenkost bila lišena bilo kojeg prava da se pojavi pred uzvišenim licem Vaše Ekselencije, i pored toga, Vaša se dobrohotnost udostojila svojim uobičajenim milosrdem da mi da odgovor na sve ono što sam smatrao da Vas trebam zamoliti, da bih to znao povoljno urediti u toj neprilici, ali mi iznenadni događaji nisu dozvolili da idem tragom onog uzvišenog savjeta na koji se Vaša Ekselencija udostojila da mi dobrodušno ukaže. Da idem do Sarajeva bili su mi zatvoreni svi putevi, premda sam namjeravao da dođem pred autoritet poštovanog mog Vezira. Preda mnom je bila uskrsla jedna druga okolnost koja je mome razboru prikazala taj put beskorisnim, a to je da mi Vezir nije htio pružiti pomoć kad sam bio upravo u najnezgodnijem položaju. Kad su me moji neprijatelji napali, ne dajući mi mira u mojoj vili, najednom svi sjedinjeni u Čelebićima i u Crnom Lugu, ne štedeći ništa što mi pripada, nego žareći kuće, polja . . . , tada sam prihvatio savjet da prebjegnem u oblast koja je Vama data na upravu. Da bih,

²⁰ Petranović Bogoljub, Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske), 1867, I. str. 339.

²¹ Dim. Nikolajević, spomenuti rad, str. 655—656.

dakle, spasio život, zadnja moja misao bila je, da pobjegnem na tu stranu, gdje sam se, iako slomljen od najvećeg bola i napora, odkako sam stigao neprestano sam se divio, s koliko sam brige i pažnje bio primljen od svih vlasti bez razlike u ovom pograničnom području. Diveći se jednom ovakvom ljubaznom prijemu i prijateljskom dočeku u svim mjestima kuda sam prošao, mogu samo da zahvalim dobroдушnim preporukama i naređenjima, datim u vezi s tim od Vaše Ekselencije i da zato uzviknem: Neka je sretan narod, koji ima jednu takvu eminentnu i odličnu ličnost za svoga Poglavara i Upravnika; kako sam ja presretan da me je zapala takva čast da imam jednog velikog prijatelja.

Poslije ramazanskih praznika imam namjeru krenuti u Carigrad, u želji da iznesem moćnom mome velikom Gospodaru nezgodnu svoju grešku i fatalnu nesreću koja se desila zbog dobrog izvršavanja njegovih visokih naređenja i zapovijedi i da moj uvaženi Vezir ne bi imao ni najmanje razloga da poslije rdavo govori o meni. Osim toga, istodobno sam mu pismeno javio svoju čvrstu namjeru, stavljajući mu do znanja, da sam prebjegao na ovu stranu, ne za to da bih njemu izmakao, već da se spasim od sigurne smrti koja mi je prijetila.

Poslije ovoga ostaje mi još samo, da Vas osobito pozdravim i izjavljujem, da sam Vaš prijatelj.

U Sinju, 13 aprila 1836.

Ibrahim-beg Effendi Carski
kapidžibaša Firdus

Ovo pismo jasno pokazuje, da se Firdus do posljednjeg momenta borio i nadao da će dobiti podršku bosanskog vezira i da će se rehabilitirati, ali kad su mu sve nade bile propale, jer mu vezir nije slao pomoć, a ustanici ga ozbiljno bili ugrozili, tad se s velikim bolom morao rastati sa svim svojim. I pored toga, on nije bio klonuo duhom. I dalje je mislio na svoju političku rehabilitaciju. Zato je uputio jedno pismo bosanskom veziru, moleći ga između ostalog, da mu on dozvoli da može otputovati u Carigrad, da bi valjda tamo ishodio svoj povratak u zemlju i na meteselimski položaj. Firdus je i samom Lilijenbergu pokazao odgovor bosanskog vezira na njegovo pismo, iz koga se vidi da ga vezir uvjerava da on uživa veliki ugled i kod njega i kod Porte i da mu vezir obećaje da će biti povraćen na svoj raniji položaj.²² Firdus je morao dugo čekati dok mu je vezir osigurao povratak u Bosnu, ali ne i muteselimski položaj, nego on po njegovu naređenju sad živi na svom imanju kod Fojnice.²³

Ne raspoložemo nikakvim podacima, iz kojih bi se mogao vidjeti daljnji razvoj događaja u vezi sa Firdusom, osim što nam Lilijenberg u svom pismu, datiranom 13 novembra 1836. kaže, da se Firdus još nalazi kod vezira u Travniku.²⁴

Obzirom na činjenicu, da istoriski izvori, nama dostupni, čute, ne dajući skoro nikakvih podataka o Firdusovom djelovanju posljednjih mjeseci njegovog života, to nećemo moći ništa sigurno utvrditi ni o njegovoj smrti, o kojoj se u narodu održala neka predaja. Enveri Kadić u svojoj Kronici piše, da je 1837 (1253 po Hidžri) Vedžih paša likvidirao livanjskog muteselima Ibrahim-bega Firdusa, koji je sahranjen u haremu džamije Lončaruše u Travniku.²⁵ Kako u drugim istoriskim

²² Isto, str. 658.

²³ Isto, str. 664.

²⁴ Isto, str. 667.

²⁵ Enveri Kadić, Tarih, sv. XXII, str. 240.

izvorima nema uopće spomena o Firdusovoj smrti, a Kadić gornju bilješku donosi samo informativno, a ne kao siguran istoriski podatak koji bi nosio puni datum,²⁶ kao što to 'on obično čini kod registrovanja smrti istoriskih ličnosti, to nas upućuje da ovu bilješku zasniva na narodnoj predaji. I natpis sa nadgrobnog spomenika Ibrahim-bega Firdusa, postavljen negdje oko 1930 godine, u kome stoji da je Firdus otrovan,²⁷ vjerovatno je i on zasnovan na narodnoj predaji. Ako uz sve to znamo da postoji i druga narodna predaja po kojoj je Firdus stradao u lovu, tad ćemo još biti nemoćniji da osvijetlimo njegovu smrt i da ukážemo na uzroke njene.²⁸

U sidžilu travničkog kadije Saliha Redžaije iz 1837—1842 g. (1253—1257 g. po Hidžri) upisan je sultanov ferman, datiran 27-I — 5-II-1838 g. (početak zilkade 1253 g.), upućen bosanskom veziru Mehmed Vedžihi-paši i naibu livanjskog kadi-luka,²⁹ koji nam pruža nekoliko lijepih podataka, na osnovu kojih ćemo pokušati dati rješenje o pitanju Firdusove smrti.

Iz ovog fermana saznajemo, da su neki Livnjaci prošle godine bespravno zapalili Firdusov dvorac i opljačkali sve što je bilo u njemu i da je kasnije i sami Firdus umro, ostavši dužan državnoj blagajni 300, a drugim vjerovnicima preko 500 kesaa novaca.³⁰ Tako bi bilo potrebno da se neki njegovi čiftluci i mulk-imanja prodaju, da bi se dugovi isplatili. Međutim, obzirom na činjenicu, da se ni prodajom ovih objekata svi dugovi ne bi mogli isplatiti, a djeca i ostali članovi porodice³¹ ostali bi bez sredstava za život, to se ovim fermanom naređuje da Livnjaci Firdusovim nasljednicima isplate 400 kesaa novaca na ime spomenute oštete, o čemu je na licu mjesta bilo doneseno rješenje i izdata isprava. U vezi sa aktom koji je bio upućen Porti, u kome se ukazuje da bi bilo potrebno da se Firdusovim nasljednicima izda carska zapovjest, da ubuduće, nakon što Livnjaci isplate ovu oštetu, niko od njih nema pravo protiv nasljednika pokretati sudski postupak u pogledu ovoga, a u koliko bi se i to dogodilo, da im se tužba ne uvaži, u tu svrhu se nasljednicima i izdaje ovaj ferman, koji će im uručiti spomenuti naib, a njegov pre-

²⁶ Doslovan tekst ove bilješke glasi:

اهلونه متسلي دركاه عالي قيوبي باشيلندن فردوس زاده ابراهيم بك ابن اجد بك وجهي باشا اعدامده مدينة تراونيكده
لويچاروشه جامي حرمنده مدفوندر

²⁷ Prema kartoteci Zavoda za zaštitu spomenika i prirodnih rijetkosti NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu u ovom natpisu stoji: Firdus-kapetan otrovan 1837.

²⁸ Kad smo pronašli ferman koji odmah ovdje donosimo u izvodu, ovo poglavlje je bilo već složeno, pa smo ga zato u cijelosti ostavili, kako je bilo prvobitno.

²⁹ Orijentalni institut u Sarajevu, sidžil br. 32, str. 58.

³⁰ U to vrijeme jedna kesaa novca iznosila je 500 groša, a 15 groša vrijedilo je kao jedan dukat.

³¹ Iza umrlog Firdusa iz poligamskog njegovog braka ostali su ovi članovi njegove porodice: žene: Ajiša, kći Mehmed-begova, Zejneba, kći hadži Halil-agina i Zejneba, kći Sunulah-pašina i djeca: Abdurahman, Mehmed, Zejneba, Umi Gulsum, Dževahira, Derviša, Paša, Nurija, Zulejha, Šaha i Alijja.

27 decembra 1838 (7 ševal 1254 g.) na travničkoj čaršiji licitirana je ostavština umrlog Firdusa, koja se nalazila u inostranstvu, po svojoj prilici u Dalmaciji, gdje je on bio u izgnanstvu i prodana za 50.011 groša. Tako su se s ovim iznosom i s primljenih 200.000 groša od Livnjaka, kako stoji u zapisniku o ovoj prodaji, podmirila potraživanja države i privatnika, kao i troškovi oko sahrane umrlog.

Napominjemo, da se pored odjevnih predmeta, oružja, i srebrenih servisa za jelo i piće (kafu i čaj), u ovoj ostavštini nalazilo i jedanaest pari naučnica zlatnih ili pomiješanih sa biserom u vrijednosti od 1510 groša, 5 prstenja sa dragim kamenjem, odnosno sa biserom u vrijednosti od 889 groša, 3 sata u vrijednosti od 2.791 groš i jedna zlatna kutija u vrijednosti od 2.550 groša. (Orijent. inst. sidž. 32, str. 97—98).

pis unijeti u sudski sidžil. Napominjemo, da u ovom fermanu stoji, da se u Carstvu nikom ne smije praviti šteta, »a naročito jednom prijatelju moga uzvišenog Carstva, kao što je navedeni umrli« (»ve bittahsis muteveffayı muma-ileyh misellü asdkayı bendegân-i saltanet-i seniyyemden olanların«).

Nema sumnje, da je ovaj ferman izdan na osnovu akta bosanskog vezira Mehmed-Vedžihi-paše, kojim je Portu upoznao o cijelom ovom slučaju i zamolio: a) da Firdusovim nasljednicima, koji bi zbog prezaduženosti ostavštine ostali bez životnih sredstava, Livnjaci isplate 400 kesa, što je i on sam na licu mjesta bio naredio³² i b) da se nasljednicima izda ferman kojim će biti zaštićeni da ih za to niko kasnije nema pravo sudski goniti.

Ovakva pažnja, inače okrutnog vezira Vedžihije, prema Firdusovim nasljednicima baca potpuno novo svjetlo na odnose Vedžihija—Firdus, a naročito onaj stav u spomenutom fermanu gdje se naglašava da je Firdusovim nasljednicima potrebno pružiti zaštitu, jer je on bio jedan od prijatelja Carevine.

Svi ovi momenti ukazuju da je neosnovana tvrdnja, da je Firdus otrovan, a još manje, kako Kadić u svojoj kronici kaže, da je nad njim izvršen »idam«, tj. da je obješen ili strijeljan. Ibrahim-beg je umro prirodnom smrću, živeći do posljednjeg momenta u prijateljskim odnosima sa bosanskim veziirom Vedžihi-pašom.

*

Izneseni istoriski podaci jasno ocrtavaju političku ličnost Ibrahim-bega Firdusa, čije su karakterne crte: politička nedosljednost, opredjeljivanje na stranu jačeg, tlačenje širokih narodnih masa u želji za vlastitim prosperitetom, stoičko podnošenje najtežih političkih udaraca i nada, uz sva moguća nastojanja, da će se ipak jednog dana uspjeti politički rehabilitirati.

Firdus je nekad i imao uspjeha u svojoj politici i kao izraziti političar-beskičmenjak uspjevao je dodvoriti se Husejin-begu Gradaševiću, a kasnije sultanovom veziru i dobiti visoko zvanje kapidžibaše, ali nezadovoljstvo širokih narodnih masa tomu je učinilo kraj.

Revolt Livnjaka protiv Firdusa glas je potlačenog naroda, ne samo protiv Firdusove ličnosti, nego i protiv sultanove politike. I pored grčevitog rvanja, Firdus je bio prinuđen ne samo da napusti muteselimski položaj, nego i da čak potraži utočište na susjednom dalmatinskom teritoriju, jer sa beznačajnim brojem svojih pristaša, koji se sve svakim danom smanjivao, nije ni mogao, pa čak ni u samom početku, suprostaviti se mnogobrojnim ustanicima, čije se broj naprotiv svakim danom sve više povećavao, da je i sami njegov brat sa 240 ljudi na njihovu stranu prišao; i što je svojom politikom sultanovu vlast u ovom dijelu Bosne skoro pola godine doveo u vrlo težak položaj i time protiv sebe izazvao i samog bosanskog vezira, koji mu je, istina, kasnije pružio mogućnost da se iz progonstva povрати u Bosnu. Vedžihi-paša, istina, do posljednjeg momenta Firdusova života ostao je s njim u dobrim odnosima, ali mu loše iskustvo s Firdusovom politikom, ili bolje reći, samovoljom, nije dozvoljavalo da mu više povjeri tako odgovorni položaj.

³² Iz Vedžihi-pašine bujuruldije, datirane 9 oktobra 1837 (9 redžep 1253 g.) u kojoj govori o svom putu po krajini i u Livnu, vidi se, da je on na molbu Firdusovih nasljednika naredio da Livnjaci plate spomenutu oštetu za dvorac, (ali ovdje stoji) koji su razorili, zašto inače vlast ima pravo, kako to stoji u bujuruldiji, da i njihove kuće spali.

Ovom istom bujuruldijom bilo je naređeno da se binbaša Bušatlija svrgne s položaja i da se uhapsi, kao i hadži Čato; pošto se ni juzbaša Sulejman-beg nije bio pokorio volji valije, to je i on bio uhapšen. U bujuruldiji se naglašava da su oni bili organizatori nereda koji su se u posljednje vrijeme dogodili u Livnu. (Salih Hadžihusejinović — Muvekit, Tarihi Bosna, str. 266).

RÉSUMÉ

L'ATTITUDE DU »KAPETAN« DE LIVNO FIRDUS ENVERS LE MOUVEMENT DE GRADAŠČEVIĆ ET ENVERS LA POLITIQUE DU SULTAN.

L'auteur de cet article décrit, d'après des matériaux historiques, la personnalité politique d'Ibrahim-Bey Firdus, »kapetan« de Livno dans la première moitié du XIXe siècle, en exposant son attitude envers le mouvement insurrectionnel de Husein-Bey Gradašćević d'une part, et envers la politique du Sultan de l'autre. Le matériel utilisé nous montre Firdus comme un mollusque politique qui se trouve toujours du côté du plus fort. Par une exploitation éhontée du peuple, c'est lui qui causa le soulèvement de Livno en 1856, qui n'était pas dirigé uniquement contre lui mais aussi bien contre la politique du Sultan. Il fut forcé d'abdiquer comme »moutesselime« et obligé de demander asyle chez Lilienberg, gouverneur autrichien de Dalmatie. Plus tard, aidé par le Vezir de Bosnie, il y retourne et y meurt en 1857 d'une mort naturelle; il n'était ni empoisonné ni exécuté par le Vizir de Bosnie Wedjihi-pacha.